

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра історії та суспільних дисциплін

Реєстраційний № _____

Кваліфікаційна робота
ІСТОРІЯ МІСТО БЕРЕГОВЕ В ПЕРІОД ДУАЛІЗМУ

БАЛОГ ДАНІЕЛ ЖОЛТОВИЧ

Студент(ка) IV-го курсу

Освітня програма 014 «Середня освіта (Історія)»

Ступінь вищої освіти: бакалавр

Тема затверджена Вченою радою ЗУІ

Протокол № 7 /27 жовтня 2020 року

Науковий керівник:

Чотарі Ю. Ю.

канд. іст. наук, в. о. доцента

Завідувач кафедрую _____:

Чотарі Ю. Ю.

канд. іст. наук, в. о. доцента

Робота захищена на оцінку _____, «___» _____ 202_ року

Протокол № _____ / 201_

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II

Кафедра історії та суспільних дисциплін

Кваліфікаційна робота
ІСТОРІЯ МІСТО БЕРЕГОВЕ В ПЕРІОД ДУАЛІЗМУ

Ступінь вищої освіти: бакалавр

Виконав: студент(ка) IV-го курсу

Балог Даніел Жолтович

Освітня програма 014 «Середня освіта (Історія)»

Науковий керівник: **Чотарі Ю. Ю.**

канд. іст. наук, в. о. доцента

Рецензент: **Браун Л. Л.**

д.ф.і.в.о. доцента

Берегове
2021

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Történelem és Társadalomtudományi Tanszék

BEREGSZÁSZ TÖRTÉNETE A DUALIZMUS KORÁBAN

Szakdolgozat

Képzési szint: alapképzés

Készítette: Balogh Dániel

IV. évfolyamos hallgató

Képzési program: 014 Történelem

Témavezető: Csatáry György

m.b. docens, PhD

Recenzens: Braun László

m.b. docens, PhD

TARTALOM

BEVEZETÉS	5
I. FEJEZET: A megyeközponti státusz visszaállításától a tűzvészig (1867 – 1880)	6
1.1 A megyeközponti státusz visszaállítása	6
1.2 Gazdasági helyzet és átmeneti fellendülés.	8
1.3 Az 1880-as nagy tűzvész és következményei	10
II. FEJEZET: A nagy tűzvésztől a fellendülésig (1880 – 1905)	11
2.1 A város újjáépítése a XIX. század végén.	11
2.2 A római katolikus egyház a XIX. század második felében.....	14
2.3 Kulturális élet és tanügy a XIX. század második felében	16
III. FEJEZET: A fellendüléstől az első világháború kitöréséig (1905 – 1914)	20
3.1 A baloldal térhódítása és mozgalmak Beregszászban.....	20
3.2 Gazdasági helyzet a XX. század elején	22
3.3 Közigazgatási-kulturális helyzet a XX. század elején	24
3.4 A háború kitörése	26
Összefoglaló	29
Összefoglaló ukrán nyelven	30
Felhasznált források és irodalom jegyzéke	31

ЗМІСТ

ВСТУП	5
I. РОЗДІЛ: Від відновлення статусу обласного центру до пожежі (1867 – 1880)	6
1.1 Відновлення статусу обласного центру	6
1.2 Економічний стан та тимчасове покращення.....	8
1.3 Велика пожежа у 1880 році та її наслідки	10
II. РОЗДІЛ: Від великої пожежі до покращення (1880 – 1905)	11
2.1 Відбудова міста наприкінці XIX століття.....	11
2.2 Римо-католицька церква у другій половині XIX століття	14
2.3 Культурне життя та освіта у другій половині XIX століття	16
III. РОЗДІЛ: Від покращення до початку Першої світової війни (1905 – 1914)	20
3.1 Поширення лівих сил та їх рухи у Берегові.....	20
3.2 Економічний стан на початку XX століття.....	22
3.3 Адміністративно-культурний стан на початку XX століття.....	24
3.4 Початок війни.....	26
Резюме	29
Резюме українською мовою	30
Використані джерела та література	31

BEVEZETÉS

Szakedolgozatom témája Beregszász története a dualizmus korában. Azért választottam ezt a témát, mert fontosnak tartom szülővárosomnak, Beregszásznak történetét és annak fontosságát. A motiváció hátterében a városomhoz való szoros kötődés áll. Előző kutatásomat Beregszász középkori történetéből írtam, amelyben nagy hangsúlyt fektettem szülővárosom történetének fontosabb szakaszaira, fontos eseményeire és azokra a személyekre, akiknek nagy szerepe volt a város felvirágoztatásában.

Kutatási témám helye a helytörténetírásban azért is aktuális, mivel ez idáig nem született még olyan szakmunka vagy monográfia, amely Beregszász történetét részletesen taglalná, beleértve a kutatási témámat. Beregszász története gazdag és értékes, hiszen szülőföldem, Kárpátalja egyik legkorábbi időkre visszatekintő városa. Beregszász Északkelet-Magyarország egyik legfejlettebb és legjelentősebb városa volt, egyben Bereg vármegye központja, királyi és egyházi birtok. Kutatói feladatunk újszerűségét mutatja, hogy a dualizmus időszakából fennmaradt iratokat nem gyűjtötték egybe és nem dolgozták fel. A kutatás menetét a témavezetőmmel közösen 10 hónapra, 3 fejezetre és 10 alpontra bontottam fel. Első lépésként megvizsgáljuk azokat a szakmunkákat, amelyeket a korábbi kutatásomnál alkalmaztam alapadatok felhasználása céljából.

Kutatásom ideje alatt nemcsak a szakirodalom adatait, de a Kárpátaljai Állami Levéltárban található iratanyagok feldolgozását és hasznosítását tűztem ki célul. A téma problematikájaként kiemelő, hogy egyes iratanyagok, mint a római katolikus egyház dualizmus kori dokumentumai csekély és elenyésző mennyiségben található meg a Kárpátaljai Állami Levéltárban. A kutatás során külön figyelmet fordítok az egyháztörténet mellett a város- és társadalomtörténetére. A szakirodalomban és a levéltári forrásokban talált adatokat feldolgoztam, rendszerezem és kamatoztatom.

I. FEJEZET: A megyeközpont visszaállításától a tűzvészig (1867 – 1880)

1.1 A megyeközponti státusz visszaállítása

Beregszász város története a dualizmus időszakában fordulóponthoz ért. Az évszázadok során kirobbant függetlenségi harcok egyik résztvevőjeként – Rákóczi-szabadságharc vagy 1848/49-es forradalom és szabadságharc – nem került el a megtorlások sorsát. A szabadságharcot követő időszak kedvezett a város számára mind kulturális, oktatási, adminisztratív szempontból. Az I. Világháborút megelőző időszak a fejlődés korszaka volt, amelynek látható nyomai a jelenkorban is tapasztalhatók.

A 1867-es kiegyezést követően a politikai élet megosztott volt. A városban ugyanis nem a Deák Párt szimpatizánsai¹, azaz kiegyezést támogató csoportok voltak támogatott pozícióban, hanem a Kossuth-pártiak², akik teljes egészében ellenezték a kiegyezést. 1867-ben Bereg vármegye székhelye nem Beregszász volt,³ hanem Munkács, ahol a Schönborn-család irányított⁴. Az új államforma megteremtését követően szorgalmazták a székhely eredeti helyszínére való visszatételét. Munkácson már 1868. május 7-én ülést hívtak össze ebben az ügyben, amely során a megyeszékhely áttételében tett kormánylépések eredménytelenek lesznek, akkor Bécsbe – az Osztrák-Magyar Monarchia egyik fővárosába – küldöttség fog közben járni a jóváhagyás céljából. Ennek a küldöttségnek a következő országgyűlési képviselők voltak a tagjai: Szikszay Károly, Literaty János, Freyseysen Gyula. A megyeszékhely áttétele során két intézmény: a pénzügyigazgatóság és a felügyelőbíróóság ment volna át a régi központba, Beregszászba.⁵

A jogok visszaszerzéséért folyó heves tárgyalások 1867 – 1869 között zajlottak. Beregszász számára ezek a jogok az egykoron történelmi jelentőségű státusz visszaszerzésével kecsegtettek. Sikeresen elérték azt, hogy 1869-ben Beregszászt rendezett kormányzatú várossá emelték⁶. A ranggal együtt járt az a jog, amelynek értelmében a város polgársága megválaszthatta a saját képviselői testületét és annak vezetőjét, a polgármestert. Ennek a momentumnak történelmi jelentősége van, hiszen hosszú idő után saját elhatározásuk szerint választhattak és nem a Schönbornok által. A választás során a képviselők felét a lakosság közvetlen szavazás útján választotta meg, míg a legtehetősebbek alkották a másik felét. Az új rang megszerzését követően a

¹ Deák Párt – magyar politikai csoport, amely a kiegyezést támogatta és elfogadta. Az Osztrák-Magyar Monarchia 1867 – 1875 között időszakában ők adták a magyar miniszterelnököket.

² Kossuth-párt – magyar politikai csoport, amely nem támogatta és elutasította a kiegyezést. A monarchia ideje alatt támogatottságuk elapadt, csupán néhány településen voltak helyen, például Beregszászban.

³ Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában 1. (Budapest, 1890). Old: 411.

⁴ Zubánics László: Tájban írt történelem. Intermix Kiadó, Ungvár, 2011. Old: 26.

⁵ Lehoczky Tivadar: Munkács város új monográfiája I. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1998. Old: 135.

⁶ Zubánics László: „Túl a Tiszán van egy város, Beregszász”. Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, 2004. Old: 39.

főbírói poszt, amely eddig jelen volt, megszüntették és beiktatták a polgármesteri címet, amelyet első ízben Jandrasics Antal⁷ töltött be.⁸ A rendezett kormányzatú városi rang után 2 évvel, 1871-ben Beregszászban megnyitotta kapuit a királyi törvényszék. Ez a politikai beállítottság nem maradt következmények nélkül, ugyanis a megyerendszert 1873-ban átrendezték, így Bereg vármegyét Ung vármegyével és az új központ Ungvár lett.⁹

A vármegyerendszer átírását a politikai elit határozottan elutasította, így Beregszászban szervezni kezdték egy küldöttséget azzal a céllal, hogy a rendelet ne emeltessék törvényre. Ezzel ugyanis a megyeszékhely stabilitásának az esélyei elszálltak volna. Összehívták a megyei köztisztviselők ülést hívtak össze 1873. december 28-án, melyben a törvényesítés megakadályozását hangsúlyozták. A megszervezett küldöttség 1874. január 10-én összehívta a bizottmányi gyűlést, amely során elutasították a vármegye átrendezéséről szóló rendeletet, a küldöttséget 30 főben határozták meg, amelynek vezetője Horváth István¹⁰ volt. A küldöttség Budapesten tárgyaltak a miniszterelnökkel a rendelet törvényre emelésének megakadályozásáról. Ekkoriban a miniszterelnök Szlávy József¹¹ volt. A küldöttség eredményesen tért haza, ugyanis a Bereg és Ung vármegye egyesítéséről szóló rendeletet meghiúsították, ezzel Bereg vármegye önálló közigazgatási egység maradhatott.¹²

A sikeres delegációs siker után kialakultak a választókerületek. Beregszász központi szerepet kapott a tiszaháti választókerületen belül. Bereg vármegye ugyanis az Országgyűlésbe 4 képviselő bejuttatására volt jogosult, azon belül is 4 választókerületre volt osztva: tiszaháti (Beregszász), mezőkaszonyi (Mezőkaszony), munkácsi (Munkács) és felvidéki (Nagybereg), így választókerületenként 1 képviselő jutott be a parlamentbe. Beregszász számára a megyeszékhely visszaszerzése kulcsfontosságú esemény volt, ugyanis ettől kezdve minden megyegyűlést a városban tartottak. Ez az adminisztratív rendszer az Osztrák-Magyar Monarchia fennállásáig fennmaradt, amely egyben Beregszász újbóli felvirágzásának is egyúttal a kezdete volt.¹³

⁷ Jandrasics Antal – magyar politikus, Beregszász bíróját 1842 – 47, majd 1849 – 1861 között, Beregszász első polgármestere.

⁸ Lehoczky Tivadar: Adalékok Beregszász történetéhez. Szerk.: Kobály József. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1999. Old.: 52.

⁹ Csanádi György: Sorsfordító évek sodrásában. Ungvár, 2004. Old.: 37.

¹⁰ Horváth István – magyar arisztokrata, Bereg vármegye főispánja.

¹¹ Szlávy József (1818 – 1900) – magyar politikus, a Deák Párt tagja, a Magyar Királyság miniszterelnöke 1872 – 1874 között.

¹² Csanádi, 2004. Old.: 37.

¹³ Cieger András: A Bereg megyei politikai elit a dualizmus korában. In: Dr. Nagy Ferenc (szerk.): Szabolcs-Szatmár-Beregi levéltári évkönyv XII. Nyíregyháza, 1997. Old.: 232, 233.

1.2. Gazdasági helyzet és átmeneti fellendülés

Beregszász városa gazdasági téren kiemelkedő helyet foglalt el a munkácsi uradalmon belül, ugyanis a hozzá tartozó települések közül erről a vidékről származott a legtöbb termék, elsősorban borok, amelynek minősége elismert volt. A megyeszékhely státuszának visszaszerzését követően a városban egy átmeneti gazdasági fellendülés kezdődött, amelynek eredményeképpen a város történelmi adottságainak újraéledését mutatta.

A kiegyezést követően az 1860-es évek végétől egy gazdasági megerősödés kezdődött, amely elsősorban a parasztgazdaságokban és a piacgazdaságban nyilvánult meg. A vidék környékén elterülő mocsarakat 1869-ben kezdték el felszámolni, amely során a parasztok szántóföldhöz jutottak. A vidéken a gazdaság tartós elemét a szőlő jelentette, amelynek szerepe már a kezdeti időktől jelentős és régió szerte elismert volt. A város fejlődő gazdaságának eredményeként a kapitalista gazdálkodás kezdett teret nyerni, amelynek értelmében gyárak és létesítmények nyíltak a városban. Ebben nagy szerepet töltött be a Tisza Kálmán¹⁴ vezette kormánynak az úgynevezett ipartörvénye, amelynek értelmében a meghonosodott céhrendszert felszámolták, a munkavállalónak és munkaadónak rögzítették kötelelességeit, felelősségeit, valamint az iparszabadságot törvénybe iktatta.¹⁵

Az első gőzmalmot 1870-ben hozták létre, amelynek kiemelt szerepe volt a korábbi időszakokban is. Nevezetessége közzé tartozott a malom- és a timkő kitermelése, amelyet a Nagyhegyen bonyolítottak le.¹⁶ Munkaerő kapacitás szempontjából a városban létesült új gyárak körülbelül 5-10 munkásnak tudott munkát adni, amely kevésnek számított már akkor is. Ezekben az üzemekben építőanyagok előállításával és a mezőgazdasági termékek feldolgozásával foglalkoztak.¹⁷ Súlyos és megoldatlan volt a paraszti gazdálkodás számára elengedhetetlen modernizációs folyamat, amelynek következtében elmaradott szintet képviselt. Az iparosodás folyamatának eredményeképpen létrejött 1874-ben az első céhegylet, amelyben összesen 20 és 75 között mozgott a taglétszám, valamint 1876-ban az első szeszfőzdék. A gazdaság költségvetése 1875-ben közel 31,347 ezer osztrák-magyar forintot tett ki, amely azt bizonyította, hogy a város lakosságának jövedelme növekedett.¹⁸

¹⁴ Tisza Kálmán (1830 – 1902) – magyar politikus, a Szabadelvű Párt vezetője, a Magyar Királyság miniszterelnöke 1875 – 1890 között.

¹⁵ Csanádi, 2004. Old.: 38.

¹⁶ Lehoczky Tivadar: Adalékok Beregszász történetéhez. Szerk.: Kobály József. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1999. Old.: 49.

¹⁷ A város lakosságának a felét sem tette ki az iparban dolgozók száma, amely sokáig jellemezte a város gazdasági helyzetét.

¹⁸ Zubánics, 2004. Old.: 40.

Külön figyelmet fordítottak a szőlészet fejlesztésére, ugyanis ez jelentette Beregszász város gazdaságának a legfontosabb cikkét. Az 1870-es években kezdődött meg a szőlőtermőföldek gyarapítása, amelyben nagy szerepet kaptak a Schönbornok. Ennek eredményeképpen 1872-ben a korábbi 2059 hektár helyett 2767 hektárra nőtt a területnek a száma. A bor értéke ekkoriban nemcsak Bereg vármegyében és a környező megyékben volt megfigyelhető, hanem az Osztrák-Magyar Monarchia más koronaterületében is, ugyanis Lembergben és Bécsben is elismerten nyilatkoztak a Beregszászi borvidék szőlőjéből készült borról. Egy másik beszámoló szerint 1880 szeptemberében Kassán rendeztek egy bor- és szőlőkiállítást, amelyen jelen volt a Beregszászban készült bor is. A rendezvényen kiemelkedő elismerésben részesült, demonstrálva a minőséget és a figyelmet.¹⁹

Azonban a gazdasági fellendülést az 1880-as év egy időre megbénította, ugyanis kitört a nagy agrárválság, amely negatívan hatott a paraszti gazdaságok számára. A város parasztjainak az egyharmada földnélküli volt, a birtokolt földterület csupán 5 holdat számlált. Rossz hatással volt a kereskedelemre is, amely így jövedelem kiesést is hozott. A legsúlyosabban mégis a szőlészetet és a borászatot sújtotta a válság, ugyanis egy pusztító kor támadta meg a szőlőültetvényeket. Ez pedig a filoxéra volt, amelyre oltóanyag akkoriban nem létezett. A pusztító kor a szőlőültetvények jelentős részét elpusztította, amely súlyos veszteség volt a város gazdasága számára. A Schönborn-család gyors reagálása következtében a pusztítást követően megkezdték a szőlőültetvények helyreállítását, amelyben jelentős szerepet játszott Czeiner Nándor²⁰, a család szőlészetének vezetője, aki évekig dolgozott a védőanyag létrehozásán. 1883-ban kezdte meg a kísérletezéseket, ezzel párhuzamosan rendelni kezdtek külföldről újfajta szőlőket. Ezek a szőlők képezik a mai borvidék szőlőállományát. Az első kísérletek Amerikából származó szőlőültetvények voltak, amelynek már volt pozitív hozadéka. Az első eredmények után 1885-ben és 1886-ban már a szabadalmazott módszert alkalmazták a probléma megoldására. A XIX. század végére a borvidék visszakapta eredeti arculatát és folytatták a fejlesztéseket.²¹

A károk helyreállítását követően újra beindult a termelés és folytatódott a gazdaság fejlődése. A város számára a fellendülés együtt járt a presztízs-növekedéssel, amelyre hosszú ideje nem volt példa. Így összességében elmondható, hogy Beregszász város gazdasága megszakításokkal, de a fejlődés útjára lépett, amelynek következtében a legértékesebb árucikke, a bor országszerte értéket szerzett, amely méltó volt az egykori gazdagság reprezentálásához.²²

¹⁹ Kovács Elemér: Szőlészet, borászat Beregvidéken. Intermix Kiadó, Ungvár, 2009. Old.: 12.

²⁰ Czeiner Nándor – magyar szőlész, a Schönborn-család szőlészetének vezetője, a zöldoltás megalkotója és névadója.

²¹ Csanádi, 2004. Old.: 38.

²² Zubánics, 2004. Old.: 40.

1.3 Az 1880-as nagy tűzvész és következményei

Beregszász városának történetében nem egyszeri esetnek minősültek a katasztrófák, amelyeket csak évek múlva tudtak csak helyreállítani. Ilyen volt a besenyő és kun betörések, a Tatárjárás, A Dózsa-parasztháború, a Reformáció, a Lubomirsky vezette lengyel-tatár támadás, a kurucok támadása. Ezeknek az eseményeknek hosszútávú eredményei voltak. Azonban Beregszász számára az Osztrák-Magyar Monarchia idejében nem egy katonai támadás okozott nagy károkat, hanem egy véletlen baleset.

A baleset időpontja 1880. március 18 hajnali 3 órakor²³ volt, amikor is Guthy Mór²⁴ akaratóból nem kifolyólag a lakóhelye szobájában található petróleumlámpát felborította, amely azonnal lángra kapott. Guthy Mór lakóháza a megyeháza alsó szintjén volt, amely azonnal leégett és a lángok átterjedtek a felső szintre. Az épület porig égett, amely megbénította a megye gyűlésének munkáját. A pusztítás a környező épületekre is átterjedt, így a Törvényszék és az egykori Uri Kaszinó épületére is. A szomszédos utcákra, mint a Malom, Pap, Felső és Tóth utcák házai közül 72-nek a teteje leégett, 44 pedig teljesen porrá égett a bútorzattal együtt. Pénzben számolva a házkárok bútorzat nélkül 140 ezer, a természetben és bolti termékek 66 ezer, gazdasági épületek 15 ezer Osztrák-Magyar forintot tettek ki, amely nagy mennyiségű pénz volt. A megyeházával együtt semmisült meg az épületben berendezett levéltár is a korábbi évszázadok dokumentumaival. Az akkori Beregszász jelentős része vált a lángok martalékává, amelynek helyreállítása több évet és anyagi támogatást vett igénybe. Maga a magyar kormány is a balesetről értesülve Bereg vármegyébe utazott, hogy tárgyalhassanak az újjáépítésről és az átmeneti átköltöztetésről.²⁵

A tűzvészről összességében elmondható, hogy Beregszász számára az 1880-as nagy tűzvész jelentős anyagi károkat okozott. A megyeháza és annak levéltársa megsemmisült, sok ház porig égett vagy tető nélkül maradt, amely több utcát érintett. Az addig elért gazdasági és kulturális eredményeket, különösképpen a környező épületeket megcsorbította, amelynek helyreállítása és stabilitása sok időt vett igénybe. A tűzvész az egyházi épületeket nem érintette, elsősorban a római katolikus templomot, amely még ekkoriban a felszentelés előtt állt. Az egyház maga is hozzájárult a károk helyreállításához, amelynek befejezése minden területen 25 évet vett igénybe, amelynek eredménye az újbóli fellendülés és a végleges kiépülés lett.²⁶

²³ Lehoczky Tivadar: Adalékok Beregszász történetéhez. Szerk.: Kobály József. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1999. Old.: 49.

²⁴ Guthy Mór – Bereg vármegye megyei írnoka, a baleset okozója.

²⁵ Lehoczky Tivadar: Beregvármegye monographiája III. Kötet. Pollacsek Mihály Könyvnyomda, Ungvár, 1881. Old.: 111.

²⁶ Zubánics, 2004. Old.: 40.

II. FEJEZET: A nagy tűzvésztől a fellendülésig (1880 – 1905)

2.1 A város újjáépítése a XIX. század végén

Beregszász város történetében az újjáépítés nem volt újkeletű dolog, ugyanis a folyamatos támadások miatt az alapoktól kellett újjászervezni a város irányítását, fellendíteni a gazdaságot, a régi épületeket újjá kellett építeni. 1880. március 18-án egy véletlen baleset következtében az egykori megyeháza épületében tűz ütött ki, amely a környező házakra áttért. Következményeként az akkori Beregszász nagy része leégett, egykori levéltára megsemmisült, több ház fedél nélkül maradt vagy teljesen porig égett. Az újjáépítéshez hamar nekiláttak, amelynek eredményeképpen Beregszász város újból felvirágzott.

A legnagyobb kárt a középületek mellett a megyeháza szenvedte el, így problémát okozott a vármegye képviselőinek és politikai elitjének a gyűlések lebonyolítása és a feladatok elvégzése. A magyar miniszterelnök, Tisza Kálmán a baleset után 2 nappal intézkedett. A korábbi megyeközpont, Munkács azt a javaslatot tette, hogy az újjáépítés befejezéséig tegyék át oda a székhelyet, amelyet a miniszterelnök a döntéshozóknak adott át. Az ajánlat mellett külön telket és 100 000 osztrák-magyar forintot is felajánlottak. 1880. március 20-án azt a döntést hozták²⁷, hogy nem teszik át átmenetileg a székhelyet, hanem újjáépítik a megyeházát. A bizottsági tagok közül 180-an Beregszász mellett foglaltak állást, ezzel lezárták az ügyet.²⁸

A tűzvészt követően a rendezett városi tanács rendkívüli ülést hívott össze 1880. április 3-án, amelynek helyszíne az akkori Polgári Fiúiskola volt, mivel a Megyeháza a tűzvész során leégett. Az ülés során képviseltette magát a református egyház, mivel a tűzvész érintette templomát. Guthy Mórt, aki a tűzvészt okozta, viselkedése miatt rossz fényben tüntették fel. Az iratok többségét sikeresen kimentették, míg a könyvnyomdában őrzött papírok odavesztek, egyesek a kimentés során semmisült meg. A rendkívüli ülés folyamán szó esett a gyűjtésről, amely még aznap elkezdődött. A gyűjtéssel párhuzamosan előterjesztették a királyi építészeti hivatalból érkezett véleményt, amelynek műszaki véleménye értelmében népes értekezletet hívtak össze a szükséges teendők kapcsán. Az építészeti hivatal helyi fiókja a 359. számú műszaki véleményben a megyeháza felépítése volt az elsődleges cél. Felmérték a tűzvész okozta károkat, amely során a károk súlyosságát mutatták ki. Az építkezések azonban a gyűjtés miatt elhúzódtak. Számításba vették a közmunkások, napszámosok, valamint Beregszász vagyonosabb és lelkes polgárainak a segítségét és támogatását. A rendkívüli ülés után az összeg nem érte el a megfelelő mennyiséget, így határozatot hoztak az állami segélyek felvételéről, a birtokosok tőke pénzének felhasználásáról is. Felterjesztették továbbá a kamatmentes

²⁷ A döntés meghozatala sok vitát váltott ki, ugyanis Munkács kérvényt írt abból a célból, hogy a hivatalt a régi székhelybe helyezték át, ezért nem lehetett hamarabb dönteni az adminisztráció helyzetéről.

²⁸ Csanádi, 2004. Old.: 37.

kölcsön felvételének lehetőségét, amely összesen 40 000 forintot tett ki. A királyi építkezési hivattal párhuzamosan folytak a tárgyalások, amelynek végén döntés született a végleges tervről, az építkezési programról és a költségvetés átvizsgálásáról. A döntést az előző tárgyalásokhoz hasonlóan főispáni vezetéssel egy küldöttség terjesztette be, amelynek tagjai között volt Péchy Lajos alispán, Tajnel Ödön aljegyző és Benyiczky Alajos királyi főmérnök.²⁹

A károk helyreállítása során Beregszász városa összesen 320 ezer osztrák-magyar forint kölcsönt vett fel, amelyet a leégett épületek újjáépítésére fordított. Külön probléma volt a kárfelmérés, ugyanis 15 ezer osztrák-magyar forintos kárt szenvedett, de az egészet nem is fizették ki, csupán 9000-et. Az újjáépítéshez szükséges volt egy jóváhagyott tervre, amelyre a legalkalmasabb építész tudását igényelte. A tervben középpontban a megyeháza újjáépítése volt, amelyre egyes feltételezések szerint Ybl Miklós³⁰ terve volt alkalmas. Az új, neobarokk stílusú megyeháza 1890-ben készült el, amelynek látványa a tekintélyt demonstrálta. Az új adminisztratív építmény számos eseménynek adott otthont, amelynek egyik szimbolikus pillanata Lehoczky Tivadarhoz³¹ kötődik, aki az új épületben ismertette Bereg vármegye monographiája című három kötetes munkáját, amelyet ma emléktábla támaszt alá.³²

Az új megyeháza felépítése és átadása mellett a leégett középületek sorsáról is döntés született. Ennek értelmében nem építették eredeti formájukban vissza azokat, hanem a helyükön boltokat nyitottak. Azonban nem minden középület lett bolttá vagy piaccá alakítva, ugyanis a legértékesebb épületeket, így a zsinagógát és a Telendy-féle házat renoválták. 1881-re készültek el a boltok és a piacok, szám szerint 72, amelyeken belül helyet kapott 4 lakosztály, 8 pince és raktárhelyiségek. Beregszász városa kölcsönből fedezte ezeknek a létesítményeknek a fenntartását.³³ Kötelességünk megemlíteni azoknak a családoknak a neveit, akik kivették a részüket az újjáépítésben. Nemcsak a Schönbornok, hanem a Linner-család is szerepet vállalt, ugyanis kölcsönt vettek abból a célból, hogy a szőlőültetvényeiket gyarapíthassák és szőlőiket nemesítsék. Ebbe a családba tartozott a későbbi jeles orvos, Linner Bertalan is. A mai Munkácsi és Bocskai utcák új házakkal gazdagodtak³⁴. A város főterén álló református templom, amelynek helyén egy középkori

²⁹ KTÁL, F.10, op. 4, od.zb.1691, 6-8 lap. Megyei közgyűlések jegyzőkönyvei. 1880.

³⁰ Ybl Miklós (1814 – 1891) – 19. századi magyar építész, a budapesti Szent István Bazilika, az Operaház és a beregszászi Megyeháza épületének tervezője és építtetője.

³¹ Lehoczky Tivadar (1830 – 1915) – magyar történész, régész, polihisztor, a Bereg vármegye monographiája című háromkötetes munka szerzője.

³² Zubánics, Ungvár, 2011. Old.: 42.

³³ Lehoczky Tivadar: Adalékok Beregszász történetéhez. Szerk.: Kobály József. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1999. Old.: 52.

³⁴ Zubánics, 2011. Old.: 42.

szerzetes templom állt³⁵, teljesen renoválták, amely csak egy volt az újjáépítést igénylő épületek közül. Ekkor kövezték le az utakat és létesítették az utcákat világítással, amely során petróleumlámpát alkalmaztak. Itt már nem fenyegette a várost egy újabb tűzvész.³⁶ A város főtere 25 évre a katasztrófát követően elnyerte napjainkban is látható formáját.³⁷

Gazdaságilag a tűzvészt követően fellendülés indult meg, amelyben szerepet vállaltak a városban tevékenykedő zsidók is. Megemlítendő az a hiányosság, amely szerint nyersanyagban a város szegény volt. Ennek ellenére az 1890-es években újabb gyárakat hoztak létre. Ilyen volt 1895-ben a város első téglagyára, amelyet Kont Manó vezetett, 1896-ban az első lécs- és cserépgyár. A beregszászi téglagyár sikeresen dolgozott, amelynek eredményeképpen évente körülbelül 500-600 000 téglát állítottak elő. A második téglagyárat 1897-ben hozta létre, amely szintén hozzájárult a város fejlődéséhez. A második téglagyár mellett megjelent a kályhagyár a XIX. század végén³⁸, majd a kartongyár³⁹. Az utcák kivilágítása nem volt teljes, így 1899-ben épült fel a városban az első villanytelep, amely felváltotta az 1880-as években felszerelt petróleumlámpákat. Ezek a létesítmények zsidó kézben voltak, amelynek gazdaságilag nagy jelentősége volt, hiszen a város gazdaságát ők irányították. Nem véletlen, hogy az 1900-as években a bank és a pénzügy is az ő kezükben összpontosult. A város újabb fellendülése az Osztrák-Magyar Monarchia végéig fennállt.⁴⁰

³⁵ A mai református templom helyén az 1370-es években Lokietek Erzsébet magyar királyné és Beregszász birtokosa a lepetelített szerzetesek számára templomot emeltetett, amely a Szent Szaniszló nevet viselte, a reformáció során evangélikus, majd református kézbe került, a XVIII. században leégett és újjáépítették.

³⁶ А. И. Углей, К. И. Писанец, Ю. А. Чанади: Берегово путеводитель на русском и венгерском языках Berehovo. Ужгород, Издательство «Карпати», 1983. Old.: 53.

³⁷ Lehoczky Tivadar: Beregvármegye monographiája III. Kötet. Pollacsek Mihály Könyvnyomda, Ungvár, 1881. Old.: 111.

³⁸ KTÁL F. 721, op.1, od.zb. 1018.

³⁹ KTÁL F.721, op.1, od.zb.1137.

⁴⁰ Csanádi, 2004. Old.: 37.

2.2 A római katolikus egyház a XIX. század második felében

A római katolikus egyház Beregszász városának legkorábbi időkre visszanyúló egyháza, amely 1804-től a Szatmári Római Katolikus Püspökség⁴¹ részét képezte. A középkori eredetű templom újjáépítését Tischler Albin⁴² plébános kezdeményezte, amely 1846. november 1-én⁴³ elkészült, de hivatalosan még nem volt felszentelve.

A római katolikus egyház a Beregi esperesség egyik plébániája⁴⁴ volt, amelybe bele tartozott Bereg vármegye járásainak központja is. Tischler Albin plébános ideje alatt a középkori templom belső tere⁴⁵ kezdett el megújulni, mivel a templom külső része már korábban elkészült. A római katolikus egyház lélekszáma a városéval párhuzamosan növekedett. Az 1880-as népszámlálás szerint Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék központjai közül Beregszásznak 95,6%-a magyar nemzetiségű lakossága volt, de felekezetiileg megosztott is.⁴⁶ A legnagyobb létszámot a református hívők tették ki, utánuk következtek a római katolikus és majd legvégén a görögkatolikusok. Összesen 7695-en laktak akkoriban Beregszász városát, amelyből nagyjából 2163-an voltak római katolikusok, amely jelentős számnak számított.⁴⁷ Turcsányi János plébános a XIX. század végén szerepet játszott a város újjáépítésének folyamatában, ugyanis mint képviselő, jelen volt a rendkívüli városi tanács ülésein. 1892. augusztus 2-án feljegyeztette a kereszteleseket, amelyben összesen 45 megkeresztelést könyvelhetett el 1885. szeptember 6 és 1886. április 22 között.⁴⁸

Gazdaság szempontjából a római katolikus egyháznak összesen három szőlőbirtoka volt, amelyek a bevétel egyik forrása volt. A szőlészetben azonban ekkoriban már nem voltak olyan jelesek, mint a korábbi évszázadokban. Az egyház ispotályát a helyi plébános kezelte és az 1880-as nagy tűzvészt követően boltot nyitattott, 1889-re teljes egészében kialakult a kereskedelmi részleg boltokkal és piacokkal. Ezt a folyamatot Forgács János plébános végezte el.⁴⁹ Az egyház számára még akkor is a legfontosabb a templom belső renoválása volt, amelyet az Osztrák-Magyar Monarchia idején tovább folytattak. Jelentős személy volt Pasquel Antal⁵⁰ és Szalay Sándor⁵¹, utóbbi

⁴¹ A Szatmári Egyházmegye Jubileumi Sematizmusa. Szatmári Római Katolikus Püspökség, Szatmárnémeti, 2006. Old.: 34.

⁴² Tischler Albin – magyar pap, prépost, kanonok, a beregszászi római katolikus egyház segédplébánosa.

⁴³ Rónai János: A beregszászi róm. kath. templom története. „Haladás” Könyvnyomda, Beregszász, 1907. Old.: 24.

⁴⁴ Kiss János - Sziklay János: A katolikus Magyarország 1001 - 1901 1-2.kötet. A magyarok megtérésének és a Magyar Királyság megalapításának kilencszázados évfordulója alkalmából. Szent István Társulat, Budapest, 1902. Old: 1017.

⁴⁵ A belső tér renoválása során középkori freskómaradványokat fedeztek fel, amelyet nem rendszereztek, viszont sok időt vett el a középkori templom belső megújításának folyamata.

⁴⁶ Csanádi, 2004. Old.: 43.

⁴⁷ Rónai, 1907. Old: 28.

⁴⁸ KTÁL F. 721, op. 1, od.zb. 190. 23 lap. Levelezés az iskolai felügyelőséggel a hallgatók nem kielégítő iskolalátogatásáról, az iskolák rossz egészségügyi állapotáról és egyéb iskolai kérdésekről. 1891/1895.

⁴⁹ Lehoczky Tivadar: Adalékok Beregszász történetéhez. Szerk.: Kobály József. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1999. Old.: 102.

⁵⁰ Pasquel Antal – magyar római katolikus pap, munkácsi főesperes, a beregszászi római katolikus egyház plébánosa 1864 – 1878 között.

gazdag adományok révén támogatta a belső újjáépítést.⁵² Szalay Sándor egyháztanácsai képviselő volt, akinek nagy célja volt egy egyházi iskola felépítése Beregszászban. A felépítés folyamata 1905 – 1908 között folyamatos tárgyalásokat folytatott ezügyben, amelyben a Bethlen utcában található ingatlan elcserélését tűzte ki az egykori grófi udvarral szembeni területért cserébe 1905/1906 folyamán. Sikeres tárgyalások során elérte az iskola felépítését, amelynek tervezője Huszár Frigyes volt.⁵³

A belső renoválás során nem kívántak az akkori idők stílusában a templomot megújítani, hanem a gótikus stílust helyezték középpontba. Az új plébánosnak a rokonsága is kivette a részét az adományok átadásában. Az adományok között új szentképek voltak, szobrok, mint Szent József és páduai Szent Antalt ábrázoló szobrok, oltárképek. Az oltárok kapcsán sajnos nem sikerült a régebbi időkben állt monumentumokat helyrehozni, mivel azokról csupán megnevezések maradtak fenn⁵⁴, így az megújuló templomnak más úton kellett megoldani a problémát. A városban lakó gazdagok pénzádományokkal segítettek a renoválást, amelyek segítettek a folyamat gyorsabb lebonyolításában. Adományok között voltak díszes miseruhák, kelyhek, oltárterítők, amelyeket a városban lakó kulturális szereplők adományoztak. Összesen három új oltárt adományoztak a megújuló templomnak: az első a Szentséges Szív oltára, amely a mai templom jobb oldalán található, a második a londoni Szűz Mária oltár bal oldalt, a harmadik és a legnagyobb a Kálvária oltár, amelynek értékes vonásai a környező templomok közül kiemelte. A templom belső renoválása 1907-ben befejeződött és készültek a felszentelésre. Hosszú idők múltán a római katolikus templom teljes megújulása új fejezetet nyitott az egyház történetében, adminisztratív szempontból nem történt fellendülés. A templom felszentelésére 1907. szeptember 8-án került sor.⁵⁵ A felszentelésen jelen volt a plébános, Szalay Sándor és Boromisza Tibor dr.⁵⁶ püspök. Mindkét egyházi méltóság külön-külön beszédet mondott és nagy szentmise keretén belül a meghívott püspök felszentelte a megújult templomot. A templom belső renoválására összesen 3166 korona, 54 fillér érkezett, amely sok pénznek számított abban a korban.⁵⁷

⁵¹ Szalay Sándor – magyar római katolikus pap, a beregszászi római katolikus egyház plébánosa.

⁵² Rónai, 1907. Old.: 26.

⁵³ KTÁL F. 721, op. 1, od.zb. 934. 2,14,38,54 lap. A beregszászi római katolikus egyházközség iskolaépületének építése. 1905/1908.

⁵⁴ A középkori templom fénykorában 24 oltárral rendelkezett külön-külön oltárnokokkal, amelyek közül a Szent Erzsébet-oltárt Lokietek Erzsébet alapította, azonban 1565-ben a reformátusok megsemmisítették azokat.

⁵⁵ Lehoczky Tivadar: Munkács város új monográfiája II. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1998. Old.: 21.

⁵⁶ Boromisza Tibor dr. (1840 – 1928) – magyar római katolikus pap, a Szatmári Római Katolikus Püspökség püspöke 1863 – 1906 között.

⁵⁷ Rónai, 1907. Old.: 38.

2.3 Kulturális élet és tanügy a XIX. század második felében

Az Osztrák-Magyar Monarchia időszakában Beregszász nemcsak gazdasági, adminisztratív és egyházi szempontból újult meg, hanem a kulturális és oktatási téren is. Ebben segítettek a különböző épületek és intézmények és a városban tevékenykedő jeles képviselők, mint Fedák Sári⁵⁸, akik megváltoztatták a város kulturális életét.

A társadalmi élet fellendülése az 1880-as nagy tűzvészt megelőzően kezdődött, amely a károk helyreállítása után folytatódott. A társadalmi intézmények sora fokozatosan jött létre, ezek közül a legjelentősebb a Honvédegylet volt, azonban a taglétszáma csökkent. Az egyesületek közül hosszútávon a legsikeresebb a Beregszászi Kerületi Betegellátó Egyesület volt, amelyet 1886-ban hoztak létre. Az Önszegélyező Egyesület viszont a képviselők érdekét szolgálta, mintsem a lakosságét. Gondoskodtak a nyugdíjrendszer biztosításáról, amely zsidó kézben volt, mivel a XIX. század végére – XX. század elejére az üzemek és a bankok irányítása zsidó kézben összpontosult. Ilyen egyesület volt a Vármegyei Tiszti Nyugdíjegyület, amely a meglévő nyugdíjnak a kibővítését szorgalmazta. A városban nagy figyelmet fordítottak a szegény gyermekek megsegítésére, elsősorban az egyházak, legkiemelkedőbbek közülük a Szegény Tanuló Gyermekeket Segélyező Egyesület, Katolikus Temetkezési Társulat, Evangélikus Református Temetkezési Segédegylet és az Izraelita Leánykiházasítási Segélyező Egyesület. Ezek az egyesületek önszegélyező feladatot láttak el.⁵⁹ Egyesületként létrejött a XIX. század végén a Polgári Olvasóegylet, valamint a Református Dalegylet, amelyeknek külön szabályrendszerük, költségvetésük volt. A városban nagy érdeklődés volt a sajtó iránt, így olyan lapokat árultak, mint a Bereg, Nemzet, Magyar Ellenzék, Magyarország stb.⁶⁰ Az egyletek mellett fontos volt az orvosi ellátás a városban, amely 1891-ben Komáromy Miklós tiszti orvos feladata volt. A tiszti orvost azzal bízták meg, hogy a város iskoláiban és óvodáiban rendszeres látogatásokat végezzen, amelyeket papír alapon kell igazolnia. Ezeket az intézkedéseket járványhelyzetre való tekintettel hozták, amelyet a tiszti orvos tudomásul vett. A város polgármestere ekkor Dr. Búzath Kamill volt, akinek idejében oktatás terén nagy változások történtek.⁶¹

Beregszász oktatásának története a középkori időkig nyúlik vissza⁶², amelyben nemcsak az egyház és a betelepült szászok játszottak szerepet, hanem a letelepült lovagok is. Az 1880-as nagy

⁵⁸ Fedák Sári (1879 – 1955) – magyar színművész, a magyar színművészet egyik legkiemelkedőbb alakja.

⁵⁹ Csanádi, 2004. Old.: 39.

⁶⁰ KTÁL F. 721, op. 1, od.zb. 264. 6 lap. Beszámoló a Református Egyház Dalegylet tevékenységéről. 1893.

⁶¹ KTÁL F. 721, op. 1, od.zb. 190. 2 lap. Levelezés az iskolai felügyelőséggel a hallgatók nem kielégítő iskolalátogatásáról, az iskolák rossz egészségügyi állapotáról és egyéb iskolai kérdésekről. 1891/1895.

⁶² Zubánics, 2011. Old.: 42.

tűzvészt megelőzően 1873-ban létrejött a Beregszászi és vidéki Nőegylet⁶³, amelynek munkájának eredményeképpen megnyithatta kapuit 1886-ban a Polgári Állami Fiúiskola. A tanintézmény 42 tanulóval kezdte meg első tanévét. Az 1880-as évektől kezdve fokozatosan nőtt a tanítók és a tanulók száma. Ezt bizonyítja az 1881-1882-es felmérés is, amely szerint Bereg vármegyében a 276 számon tartott iskolából 232 volt felekezeti, összesen 26 ezer tankötelest számoltak, akik közül 32% semmilyen iskolába nem járt. 1892. augusztus 14-én újra összeírták a tankötelesek számát, amely során a felekezeti hovatartozást, nemek szerinti és anyanyelvi aspektust külön jegyezték fel. Ennek eredményeként a felekezetet szem előtt tartva 309 római katolikus, 141 görögkatolikus, 455 református és 442 izraelita volt tanköteles, anyanyelvi aspektus terén 1347 magyar anyanyelvű, nemek szerint 675 fiú és 662 lány volt tanköteles. Utóbbiban külön vették a 6-12 éves és a 13-15 éves korosztályt (6-12 éves fiúk és lányok: 504, 519, 13-15 évesek: 171, 153).⁶⁴ 1895-ben Beregszászban működött az ipari iskola, amelynek igazgatója Greizinger István volt. A tanévben összesen 153-an tanultak, abból 127 fejezte azt be, magyar anyanyelvűek voltak, többségében római katolikusok. Fenntartási költsége 886 korona volt, amelyhez párosult 575 korona segély.⁶⁵ A tanítók aránya 295 volt a vármegyében, amelynek többsége rendelkezett képesítéssel, csupán 62 nem, amely nem volt rossz arány.⁶⁶ Az oktatásban az iskolák létrehozása fontos volt, éppen ezért már korán megkezdődött egy gimnáziumnak a létrehozása. Ebben a folyamatban az egyház, pontosabban a református egyház is szerepet vállalt. A későbbi gimnázium helyén 1864 – 1884 között egy algimnázium működött, amely súlyos anyagi gondokkal küzdött, így 1884-ben átszerveződött Polgári Fiúiskola néven, amely csupán 6 évig működött. Az intézmény helyett a város egy olyan intézményt szerettek volna, amely biztosítani tudta a továbbtanulást. Így kérvényezték az iskola gimnáziummá való átszervezését, amelyet 1886-ban Trefort Ágoston⁶⁷ elutasított, mivel véleménye szerint a polgári iskola intézményrendszere az iparban dolgozók számának a növekedését eredményezné, amely a gazdaságnak jót jelent. Ez a kijelentés azt jelentette, hogy az oktatásba való befektetés helyett a gazdaságot kell tovább támogatni. Az 1890-es évben az intézményt Főreáliskola néven bevették a közös költségvetésbe, amely fokozatosan vált csak főgimnáziummá. Előbb az I., majd fokozatosan az elemi osztályokat reálosztályokká szervezték, és ez odáig ment, hogy Lónyai Sándor⁶⁸ külön kérelemmel fordult a minisztériumhoz, hogy bevezethessék a latin nyelvet, mint

⁶³ Lehoczky Tivadar: Adalékok Beregszász történetéhez. Szerk.: Kobály József. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1999. Old.: 88.

⁶⁴ KTÁL F. 721, op. 1, od.zb. 190. 24 lap. Levelezés az iskolai felügyelőséggel a hallgatók nem kielégítő iskolalátogatásáról, az iskolák rossz egészségügyi állapotáról és egyéb iskolai kérdésekről. 1891/1895.

⁶⁵ KTÁL F. 721, op. 1, od.zb. 440. 14-15 lap. Ipari iskolai jelentés az 1893/94-es tanévről. 1893/1894.

⁶⁶ Csanádi, 2004. Old.: 39.

⁶⁷ Trefort Ágoston (1817 – 1888) – magyar politikus, a Magyar Királyság vallás-és közoktatásügyi minisztere 1873 – 1888 között.

⁶⁸ Lónyai Sándor – magyar arisztokrata, Bereg vármegye főispánja.

„rendkívüli” tárgyat, elérve a gimnáziumi osztályba való átlépést.⁶⁹ 1894. július 9-én külön gyűlést hívtak össze a város képviselői, amely során üdvözölték a főispánt és kérését, viszont leszögezték, hogy az esetleges gimnázium épületének szánt alreáliskola nem megfelelő. Az új épület tervében kiemelték a 8 osztályos férőhelyet. Maga a gimnáziummá szervezés mozgalom volt, amelyet a környező vármegyék és Bereg vármegye járásai támogattak. A gyűlés során döntés született egy küldöttség fogja felterjeszteni a Vallási- és Közoktatásügyi Hivatalba a kérdést.⁷⁰ Az iskolát Ormay Sándor⁷¹ szervezte meg, az első tanévet 1891-ben nyitották meg. Az 1895-1896-os tanévet már főgimnáziumként nyitották meg⁷², a gimnázium épületét 1902-ben adták át.⁷³ A legnagyobb támogatója dr. Wlassits Gyula⁷⁴ volt, akinek a város díszpolgári címet adományozott.

Az oktatás mellett a kulturális élet az Osztrák-Magyar Monarchiában fénykorát élte. A kultúra fellendülésében két szempont játszott szerepet: az első a Beregmezei Kaszinó és a képviselők munkája, a másik a történelmi emlékezet és a haza nagyjainak méltó kitüntetése.⁷⁵ A Beregmezei Kaszinó Beregszász város legnagyobb kulturális intézménye volt, amelynek működése visszanyúlik az 1840-es évekig. Nagy szerepet játszottak a Deák-pártiak, akik az irányítást átvették, azonban a Kossuth-pártiak közti ellentét párhuzamosan újra kialakult.⁷⁶ Az első elnökválasztásra 1875-ben került sor Gulácsy Dezső személyében⁷⁷, aki első intézkedései közt a lecsendesítést szorgalmazta. A forradalom emlékére elrendelte, hogy minden év március 15-én lakomát üljenek a kaszinóban. A kaszinó pezsgős élete 1879-ben azzal az elrendeléssel fejlődött tovább, hogy bevezették az évente megtartandó februári bált, amelynek jelentőségét azt mutatta, hogy a környező vármegyék számára is fontos eseménnyé vált. Nem volt tiszteletbeli elnöke a kaszinónak, mivel az főispán rendes tagnak számított. Így báró Perényi Zsigmondot⁷⁸ választották meg tiszteletbeli elnöknek. Az 1880-as nagy tűzvész miatt a régi kaszinó épülete elpusztult, így már 1884-től kezdeményezték az újjáépítését, amelyet sokan támogattak. Az építkezés tervét 1884. február 3-án

⁶⁹ A beregszászi magyar gimnázium története. Szerkesztette: Benda István, Orosz László. Magyarságkutató Intézet, Budapest, 1992. Old.: 8-13.

⁷⁰ KTÁL F. 721, op. 1, od.zb. 190. 42-43 lap. Levelezés az iskolai felügyelőséggel a hallgatók nem kielégítő iskolalátogatásáról, az iskolák rossz egészségügyi állapotáról és egyéb iskolai kérdésekről. 1891/1895.

⁷¹ Ormay Sándor – nagyszabenyi magyar tanár, a Magyar Állami Főgimnázium első igazgatója.

⁷² Csatóry György: A 19. század végi, 20. század eleji Beregszász történelmi épületei. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg Levéltári Évkönyv. XIX. Nyíregyháza 2011. Old.: 304.

⁷³ A beregszászi magyar gimnázium története. Szerkesztette: Benda István, Orosz László. Magyarságkutató Intézet, Budapest, 1992. Old.: 8-13.

⁷⁴ Wlassits Gyula (1852 – 1937) – magyar jogtudós, a Magyar Királyság vallás-és közoktatásügyi minisztere 1895 – 1903 között.

⁷⁵ Csanádi György: Régi beregszásziak. Beregszász, 2001. Old.: 33.

⁷⁶ A politikai feszültség mindvégig jelen volt a politikai és társadalmi életben egyaránt, mivel vármegye szerte a Kossuth-párt volt többségben, míg a Deák-párt volt kisebbségben, de a képviselők miatt a súly feljűk billent.

⁷⁷ Csanádi, 2004. Old.: 41.

⁷⁸ báró Perényi Zsigmond (1773 – 1849) – magyar arisztokrata politikus, az 1848/49-es forradalom és szabadságharc egyik mártírja.

Medvigy Péter elnök terjesztette be, azonban két tényező hiányzott: a telek és a pénz. Hosszas keresgélést követően az elhanyagolt fazekas telket vásárolták meg, amelyen az építkezés megindult. Maga Schönborn-Buchheim Ervin⁷⁹ 6500 osztrák-magyar forintért adta át a telket, a tervet két mérnök készítette el: Pum József és Szilágyi Miklós. Az új épületet 1890-ben adták át, amelynek akkori elnöke Füzesséry Péter volt.⁸⁰A kulturális élet fejlődésének második megnyilvánulása a haza nagyjainak méltó kitüntetése, más szóval a díszpolgári címek átadása volt. Az első díszpolgári cím átadása 1886. december 3-án került sor, amikor a Turinban (ma Torinó) élő Kossuth Lajosnak⁸¹ mint pártfogójuknak ítélték oda. Ettől kezdve mindazon személyeknek, akiknek munkássága a város javát szolgálta, méltón kiérdemelte ezt a címet. Az állami főgimnázium megalapításért dr. Wlassits Gyula miniszter kapta.⁸² Az Osztrák-Magyar Monarchia fennállása során számos politikus, mint gróf Tisza István mellett díszpolgári címet kapott Jókai Mór⁸³ is, akinek 1893. november 20-án határozatban ítélték oda, majd 1894. március 4-én adták át az írónak személyesen.⁸⁴A kulturális fellendülés harmadik megnyilvánulása a XIX. század végén a sajtóban volt megfigyelhető. Bereg vármegyében 1874-ben jelent meg a Bereg hetilap, amelynek alapítója Janka Sándor⁸⁵ volt. Beregszász kulturális felvirágzásában is részt vett, mivel a városban élt és dolgozott. Janka Sándor lapszerkesztői foglalkoztatottsága mellett teológiai és tanári tudással is rendelkezett. 1870-ben költözött Beregszászba, ahol haláláig élt és dolgozott. Mint lapszerkesztő, komoly problémát jelentett számára a publikálás, ugyanis az anyagi háttere elég elenyésző volt. A Bereg hetilap mellett a lapszerkesztő sok figyelmet szentelt a történelmi emlékeknek, ezért az 1870-es évektől kezdődően gyűjtést szervezett azzal a céllal, hogy egy múzeumot hozzanak létre Beregszászban, azonban nem sikerült véghez vinnie célját.⁸⁶ A Bereg hetilap Janka Sándor szerkesztősége alatt az anyagi nehézség ellenére sikeresnek bizonyult. A Bereg hetilapban 1889. március 10-én az aznapi számában a főszerkesztő kéréssel fordult a magyar kormányhoz, amelynek Tisza Kálmán volt a vezetője, vármegyei előjárókhhoz azzal a céllal, hogy a Honfoglalást az eseményhez méltóan ünnepelhesse meg.⁸⁷ Ennek a felhívásnak azért van jelentősége, mert ez volt az előkészületek elindítója, amely 1896-ban, a kiállítással nyílt meg Budapesten.⁸⁸

⁷⁹ Schönborn-Buchheim Ervin (1842 – 1903) – német-magyar arisztokrata politikus, Bereg vármegye főispánja 1866 – 1871 között.

⁸⁰ Csanádi, 2004. Old.: 41,42.

⁸¹ Kossuth Lajos (1802 – 1894) – magyar politikus, államférfi, a Magyar Királyság kormányzója 1849-ben.

⁸² Csatáry György: Levéltári kalászatok, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993. 179-187 old.

⁸³ Jókai Mór (1825 – 1904) – magyar író, országgyűlési képviselő, a Petőfi Társaság elnöke 1876 – 1903 között.

⁸⁴ Csanádi, 2001. Old.: 33.

⁸⁵ Janka Sándor (1847 – 1914) – magyar lapszerkesztő, publicista, a Bereg hetilap alapítója és főszerkesztője 1874 – 1914 között.

⁸⁶ Csanádi, 2001. Old.: 32, 33.

⁸⁷ KTÁL F.721, op.1, od.zb.991.

⁸⁸ Csanádi, 2001. Old.: 53.

III. FEJEZET: A fellendüléstől az Első Világháború kitöréséig (1905 – 1914)

3.1 A baloldal térhódítása és mozgalmak Beregszászban

Az Osztrák-Magyar Monarchia röviddel az 1896-os Millennium megünneplése után nagy reményekkel telve kezdte meg a XX. századot. Így Beregszász városa, amely a fejlődés jeleit mutatta, nem sejtették még, hogy egy nagyon komoly belpolitikai válság volt küszöbön, amelyre az akkori átlagos életet élő ember nem is gondolt bele.

A XX. század során a polgárság egyre szélesebb körben terjedt el a vidéken, így Beregszászban is. A polgárság elterjedésével párhuzamosan a kisiparosok száma is növekedni kezdett, amely magával hozta a baloldali eszmék terjedését. Így az új kormányfő, Széll Kálmán⁸⁹ megakadályozni akarta az esetleges elégedetlenség kibontakozását, így hivatalába lépését követően cselekedni kezdett. Bukásának egyik oka az ellenzék bármilyen eszközzel való eltávolítása volt, így utóda Tisza István⁹⁰, a korábbi miniszterelnök, Tisza Kálmánnak a fia lett. De az uralkodónak, I. Ferenc Józsefnek⁹¹ nem tetszett az ellenzéki pártok, azaz a Demokrata Párt, Néppárt, Új Párt, Függetlenségi Párt, Alkotmánypárt 254 mandátumos választási győzelme, így miniszterelnökké Fejérváry Gézá⁹² nevezte ki. A folyamatos belviszályok közepette 1890-ben megalakult a Magyarországi Szociáldemokrata Párt, amely hordozta a kommunista-szocialista eszmék terjedését. A belpolitikai válság egyik jelének tekintették ezt a viszálykodást.⁹³

Társadalmi szempontból a fejlődés ellenére a körülmények nem voltak elismerésre méltóak, különösképpen az egészségügy terén. Egyrészt Beregszász város iparosodása nem lett teljesen meghonosodva, mivel a lakosság többsége agrárgazdálkodásból tartotta el magát, másrészt a betegségek, járványok nem kevés áldozatot követeltek.⁹⁴ Ezt a helyzetet felismerte a baloldal, így a Szociáldemokrata Párt is és hamar követőkre találtak a baloldali eszmék. Az 1905–1907. évi oroszországi forradalom hatást gyakorolt Beregszász városának és a környező települések munkásaira, parasztjaira. 1907. október 10-én 200 000 ember tüntetésen vett részt az országgyűlés őszi ülésének megnyitásakor az Országház előtt, amelyben a dolgozók titkos és általános választójogot követeltek.⁹⁵

⁸⁹ Széll Kálmán (1843 – 1915) – magyar arisztokrata politikus, a Magyar Királyság miniszterelnöke 1899 – 1903 között.

⁹⁰ Tisza István (1861 – 1913) – magyar arisztokrata politikus, a Magyar Királyság miniszterelnöke 1903 – 1905, majd 1913 - 1917 között.

⁹¹ I. Ferenc József (1830 – 1916) – az Osztrák-Magyar Monarchia első és leghosszabb ideig regnáló uralkodója 1867 – 1916 között.

⁹² Fejérváry Géza (1833 – 1914) – magyar arisztokrata politikus, a Magyar Királyság miniszterelnöke 1905 – 1906 között.

⁹³ Csanádi, 2004. Old.: 45.

⁹⁴ А. И. Углей, К. И. Писанец, Ю. А. Чанади, 1983. Old: 53.

⁹⁵ Csanádi, 2004. Old.: 45.

A baloldali eszmék terjedésének volt eredménye Beregszászban is. Az első szociáldemokrata mozgalom 1905-ben jött létre a városban, amely az elégedetlen munkások követeléseit és érdekeit vállalták fel. Egy évvel később, 1906-ban szervezték meg a május 1-jei ünnepséget, amely a munka ünnepeként vált később ismertté. Ezen a rendezvényen 120 ember vett részt, amely az akkori Beregszász lakosságának egy töredékét jelentette⁹⁶. A résztvevők kenyeret, munkát és földet követeltek, de a csendőrség gyorsan feloszlatta a tüntetést. Ezt követően egy erdőben gyűltek újra össze. Jelentőségét azt bizonyítja, hogy attól a naptól kezdve minden év május 1-ét megünnepelték, amely később egyre inkább politikai tüntetésekké ment át.⁹⁷

A beregszászi szociáldemokrata csoportnak, mozgalomnak a vezetői a következő személyek voltak: Bíró Ferenc, Báthory Nagy János, Cseh Sándor, Fábián Zoltán. Munkájuknak köszönhetően hamar megalakultak a különböző szakszervezetek, így az asztalosoké, téglagyári munkásoké, szabóké. Ezeknek a szakszervezeteknek a célja ugyanaz volt, mint a többi munkásé: jobb életkörülmény, élelem, elegendő munka biztosítása. Az Osztrák-Magyar Monarchia Transzlajtániai⁹⁸ részén, de elsősorban a Magyar Királyság területén a baloldali mozgalmak nem kevés támogatóra találtak. Az agrárszocialista mozgalmak teret hódítottak, amelyet a bíróság nem nézett tétlenül. Ezek a mozgalmak Bereg vármegyén belül a tiszaháti, kaszonyi és munkácsi járásban volt különösképpen elterjedve. A megyei bíróság, amely Beregszászban székel, az elkövetők ellen szabadságvesztést vagy pénzbírságot szabott ki, így 1909 – 1913 között 366 személyt letartóztattak és 800 esetben pénzbírságot rendeltek el. Ebből a statisztikából is kikövetkeztethető volt, hogy a belpolitikai válság legnagyobb kihasználói éppen a baloldali, kommunista eszmeiségű politikai csoportok, mozgalmak voltak, akiket az akkori hatalom nem tűrt meg. Összességében elmondható, hogy Beregszász város lakosságának elégedetlensége hozzá járulta kommunista eszmék megjelenésében és annak elterjedésében szerte Bereg vármegyékben. Az akkori hatalomnak jó példaként szolgált a rend fenntartására, azonban a mozgalmak rávilágítottak a társadalmi helyzet rideg valóságára, amelyre megoldást nem hoztak.⁹⁹

⁹⁶ Beregszász lakossága 1900-ban elérte a 9629 főt, amelynek 95%-a magyar nemzetiségűnek vallotta magát, így számok tekintetében nem lehetett nagy tüntetésnek nevezni az eseményt.

⁹⁷ Csanádi, 2004. Old.: 45.

⁹⁸ Transzlajtánia – Az Osztrák-Magyar Monarchia idejében használt kifejezés, amely a Lajtán túli területek összefogó fogalma volt, gyakran szokás volt a Magyar Királyságot ezen fogalmon belül megnevezni.

⁹⁹ Csanádi, 2004. Old.: 45.

3.2 Gazdasági helyzet a XX. század elején

Beregszász város gazdaságilag fejlődő megyeszékhely volt, új üzemekkel és gyárakkal, jelen volt az iparosodás és annak vívmányai, míg társadalmilag elsősorban a kultúrában és az oktatásban történt figyelemreméltó előrelépés. A XX. század elején a két aspektus közül a gazdaságban történt további fejlődés, amelyben nem kevés szerepet játszott Beregszász városának gazdaságilag legvirulensebb népessége, a zsidók.

Beregszász városának gazdasága már a XX. század elején is ugyanazzal a problémával szembesült, mint a múlt század vége felé, vagyis, hogy a lakosság túlnyomó többsége agrárjellegű gazdálkodást végzett és csupán egy kis része a városnak dolgozott üzemekben és gyárakban. A korábban alapított gyárak mellé újabbakat emeltek rögtön az új évszázad első éveiben. Ilyen volt az 1904-ben megalapított lenfeldolgozó üzem, az 1910-ben létrejött vajgyár, amelyet 1912-ben a két működő mellett a harmadik téglagyár, valamint művirágot gyártó üzem.¹⁰⁰ Ezek a létesítmények zsidó vállalkozók kezében volt, amelynek gazdaságilag nagy jelentősége volt, hiszen a város gazdaságát ők irányították. Az ők kezükben összpontosultak a gyárak és üzemek, továbbá a város bankjai is. Az Osztrák-Magyar Monarchiában 1900-ban lett hivatalosan bevezetve a korona¹⁰¹, amely a korábbi osztrák-magyar forintot váltotta fel. Az új valutára kellett a régi pénzeket beváltani, amely a banküzemeltetőknek jól jött. Beregszász városában 1908-ban 4 bankintézmény működött, mellette takarékinézmény és hitelegyesület, amely összesen 224 566 korona alaptőkével rendelkezett.¹⁰²

A gyárak és üzemek mellett a megművelhető földek kérdésében a Schönborn-Buchheim családintézkedést rendelt el. Lecsapolták a vidék környékén lévő lápos, mocsaras vidéket. Ennek következtében 1905-ben a katasztrális hold számok tekintetében meghaladta a közel 1,5 milliót, amelyet a parasztok az Osztrák-Magyar Monarchia fennállásának idején egyre több vetőmagot vetettek el, amely Bereg vármegye teljes egészére jellemző volt. A vetőterületek 1869 – 1913 között közel 77%-os növekedést könyvelhettek el, amely az agrárgazdaságot folytató parasztok számára előnyös volt, ha már az iparosodás nem hozta meg az elvárt, teljes foglalkoztatottság eredményét. Elsősorban búzát, kukoricát és burgonyát termeltek, utóbbi növénynek története II. József visszanyúlik.¹⁰³ Egyúttal működött a királyi kerületi iparfelügyelőség, amelyet Máramaros vármegyéből irányítottak. Gyárvizsgálatot tartottak, ellenőrizték a munkaviszonyokat-, körülményeket. Leginkább a zsidókat érintette, akik gazdasági potenciállal rendelkeztek. 1906

¹⁰⁰ Zubánics, 2011. Old.: 42.

¹⁰¹ Osztrák-magyar korona – az 1867 – 1918 között fennállt Osztrák-Magyar Monarchia hivatalos pénzneme volt 1900 – 1918 között.

¹⁰² Zubánics, 2004. Old.: 27.

¹⁰³ Csanádi, 2004. Old.: 46.

novemberében Beregszászban járt a felügyelőség Weisz Vilmos és Izsó János gyárának ügyében, amelyben kimutatták a munkásjegyzék hiányát, nem volt rendezett munkarend. 1907 februárjában a helyzet hasonló volt Engel Jenő könyvnyomdájában annyi különbséggel, hogy hiányzott a megfelelő gyógyszerkészlet.¹⁰⁴

A mezőgazdaság fejlődése nem volt egyedülálló Beregszász városában, mivel a legfontosabb és legértékesebb exportcikke a jó minőségű és gazdag történelmi hagyománnyal büszkélkedhető bor volt. A Schönbornok nagy figyelmet fordítottak annak fejlesztésére, amely a XX. század első felében a minőségről és az érték megőrzéséről, amelyben később a Linner-család is páratlan szerepet vállalt.¹⁰⁵ A szőlészet és borászat mellett fejlődött az állattenyésztés, amely importált haszonállatokkal volt elvégeztetve. Ugyanis a Schönborn-Buchheim család a szülőföldjükéről, a Bajor Királyságból és az Osztrák örökös tartományok leghűségesebb régiójából, Tirolból importáltak szarvasmarhákat és más egyéb jószágokat. A kereskedelem a zsidók másik jellegzetes mesterségük volt, amelyből profitált mind a város, mind maguk.¹⁰⁶ Ekkoriban bővült ki a kereskedelmi kapcsolatok hálózata, amelynek eredményeképpen Bereg vármegye és a környező vidékek termékei olyan koronartartományokba¹⁰⁷ is eljutottak, mint Bukovina és Galícia. Galíciában a legnevezetesebb a dolhai vasgyár termékei voltak, de az akkori Európa országaiba eljutottak a frigyesfalvi vasgyárnak a termékei egyaránt. A Dolhán és Frigyesfalván előállított termékek mellett 1910-ben több más üzem is létrejött. Ennek a folyamatnak a következtében létrejöttek a fafeldolgozó üzemek, fűrésztelepek, amelyeknek a száma Bereg vármegyében a 20-at is meghaladta. Beregszász városának művirággyárának termékei jó minőségük révén piacra letek olyan koronartartományok központjában, mint Brünn, Krakkó, Trieszt és Bécs. Ezekből az eredményekből látszik az, hogy az iparosodás nem ment teljesen végbe Beregszász városában, mégis eredményeket tudott felmutatni, ezzel szimbolizálva az egykori történelmi dicsőség látszatát, habár egyházilag nem igazán volt ez elmondható. Súlyos és szomorú probléma volt továbbá a modernizációs elmaradottság és annak szintje, amely a környező vidékekhez képest komoly volt. Ennek az lett a következménye, hogy megindult egy tömeges emigráció az akkori világ más országaiba, elsősorban az Amerikai Egyesült Államokba a jobb élet reményében.¹⁰⁸

¹⁰⁴ KTÁL F. 721, op. 1, od.zb. 1008, 2-5 lap. Az ellenőrök jelentése a beregszászi gyárak ellenőrzésének eredményeiről. 1906/1907.

¹⁰⁵ Kovács Elemér: Szőlészet, borászat Beregvidéken. Intermix Kiadó, Ungvár, 2009. Old.: 12.

¹⁰⁶ Zubánics, 2004. Old.: 27.

¹⁰⁷ Koronartartomány – az Osztrák Császárság, majd az Osztrák-Magyar Monarchia közigazgatási egysége, amely a Ciszlajtáni és Transzlajtáni területeken oszlott fel.

¹⁰⁸ Csanádi, 2004. Old.: 46.

3.3 Közigazgatási-kulturális helyzet a XX. század elején

Beregszász mind kulturális, mind közigazgatási téren megújult a kiegyezést követően. Hosszú idő után újra Bereg vármegye központja lett, a legfontosabb hivatalokat ebbe a városba költöztették, kulturális élet fénykorát élte. A XX. század elején a politikai életben történt jelentős változás, amelynek szimbolikus építménye a Magyar Királyi Törvényszék volt, míg a kulturális életben a Beregmegyei Kaszinó töltötte be ezt a szerepet.

A Beregmegyei Kaszinó a XIX. század végétől nemcsak kulturális eseményeket bonyolított le, hanem döntéshozás, tanácskozás céljából is használták. Az újonnan megépült kaszinót nem tudták kibővíteni anyagi gondok miatt. Az épület kibővítését a XX. század elején az elnök, Gulácsy István javaslatára úgy döntött a választmány, hogy a palota déli részén egy étterem funkcióját betöltő épületet emeltesnek. A terv kivitelezése a politikai csatározások miatt húzódott 1911-ig. 1911. október 3-án a tervrajzra pályázatot hirdettek Beregszász városában. A választmányt, amelyet november 23-án tartottak, Lónyai Sándor alispán a résztvevők előtt jelentette be az új épület tervezetét és annak megalkotóját, Beszenszky Gyulát¹⁰⁹. Azonban nem a végleges tervről volt szó, amely csak 1912 februárjában került asztalra. Az építkezési munkálatok anyagi fedezetének biztosításában szerepet vállalt a Beregmegyei Központi Takarékpénztár, amely zsidó kézben volt, 150 000 korona és 5%-os kamatos kölcsönt adott. Az építkezések 1912 tavaszán kezdődtek meg és annak kivitelezésére Méhes Samu¹¹⁰ nyert jogot. A munkálatok 1912 – 1913 között zajlottak, amely körülbelül 6 hónap alatt fejeződött be. 1913. július 6-án a díszteremben összeült a tagság, ahol megtartották a közgyűlést.¹¹¹

A vármegye közigazgatása terén nem volt külön épület a bírósági ügyek levezetésére. A XIX. század végéig a megyeházán bonyolították le a feladatokat, azonban szűknek bizonyult az épület ahhoz, hogy helyet biztosítson a bíróságnak, az ügyészségnek és a rendőrségnek. Így már a XX. század elején felmerült egy különálló építménynek a felépítése. Az újonnan építendő épület terveit Jabloszky Ferenc dolgozta ki, míg az építkezés folyamatát Kopasz István és Kopasz János, valamint Erdélyi István végezte.¹¹² Az új, impozáns épületet végül 1909-ben avatták fel, amelyen a jelenlévők közt volt Wekerle Sándor¹¹³ és I. Ferenc József. A Törvényszék első elnöke Guthy Ferenc lett.¹¹⁴ A Magyar Királyi Törvényszék épülete nem az egyetlen közigazgatási épület volt, amelyet emeltek. Az

¹⁰⁹ Beszenszky Gyula – magyar építészmérnök, a Beregmegyei Kaszinó új épületének tervrajzának kidolgozója.

¹¹⁰ Méhes Samu – beregszászi születésű, de zsidó származású főmérnök, a Beregmegyei Kaszinó új épületének kivitelezője.

¹¹¹ Csanádi, 2004. Old.: 43.

¹¹² KTÁL F.721, op.1, od.zb.324.

¹¹³ Wekerle Sándor (1848 – 1921) – magyar politikus, a Magyar Királyság miniszterelnöke 1892 – 1895, 1906 – 1910, majd 1917 – 1918 között.

¹¹⁴ Cieger András: A Bereg megyei politikai elit a dualizmus korában. In: Dr. Nagy Ferenc (szerk.): Szabolcs-Szatmár-Beregi levéltári évkönyv XII. Old.: 227.

akkori Werbőczy-téren, amelyet ma Kossuth-térnek neveznek az egykori kormányzó, Kossuth Lajos tiszteletére, számos monumentális épületet emeltek, amelyek a város növekvő adminisztratív szerepében szerepet játszottak, mivel több hivatalnak is Beregszász városa volt az új székhelye és maradt sokáig. A főtéren a Törvényszék mellett helyet kapott a renovált és újjáépített nagy zsinagóga is, amely a város legszebb és legnagyobb épülete volt. A zsidóság Beregszász városában több zsinagógával is rendelkezett, szám szerint 7 épülettel, amelyek közül a mai Zrínyi Ilona utcán található kis zsinagóga és főtéri Nagy Zsinagóga volt jelentős.¹¹⁵ Az építkezések folyamatában a kereskedelem fontos tényezőként volt jelen, hiszen emiatt sok ügynök, vállalkozó és vendég számára biztosítani kellett a szállást, így az egykori Oroszlán szálló alkalmatlansága miatt felépítették a Donáth- és Royal Szállókat, amelyek szinté helyi jellegű építészeti remekműveknek számítottak, mint a Római katolikus templom, a megyeháza vagy a Magyar Királyi Törvényszék.¹¹⁶

Az oktatás terén is folytak építkezések, de ugyanez elmondható a tanítók és tanulók jelenlétéről egyaránt. Az 1900-as népesség összeírás szerint Beregszász városában a tanköteles gyermekek száma 2319 volt, amelyből 1277 járt iskolába, a tanítók száma, akik Beregszász városában dolgoztak, 37 volt. A római katolikus egyháznak 1904-ben nyílt meg az iskolája közvetlenül a templom mellett, amelynek célja egy magyar nyelven oktató intézmény létrehozása volt. Az iskolák száma 1908-ban elérte a 15-öt, amelyekben 122 tanítónak kellett 2811 tanulót tanítania. Nem az állami gimnázium volt az egyedüli, impozáns épület Beregszász városában. Eredetileg a Kálvin téren található épület, amelybe közel 1000 tanuló zsúfolódott össze, szűknek bizonyult, így szükségzerű volt egy új épület felépítésére. Az építkezések 1901-ben kezdődtek meg, az épület tervének kidolgozója Lechner Ödön¹¹⁷ volt. Az építkezések során a megnyilvánuló jelek egy palotára emlékeztettek, ahogyan az állami gimnázium építkezésekor is hasonlóan volt jellemezve. Az impozáns épületet végül 1902. október 5-én avatták fel, éppen ugyanabban az évben, amikor az állami gimnáziumot. Összességében elmondható, hogy a XX. század eleje Beregszász városa számára az építkezések a belpolitikai helyzet válságának súlyosbodása jellemezte. A belpolitikában teret nyert a kommunista eszme, az iparosodás nem ment teljesen végbe a lakosság körében és kivándorlási hullám vette kezdetét megye szerte. Az üzemekben és gyárakban előállított termékek nagy piacra találtak több koronartományban, átadták az állami gimnáziumot és a Bocskai utcán (ma Bohdan Hmelnickij) felépült új Magyar Királyi Fiú- és Leányiskola épületét, valamint kibővítették a Beregmegyei kaszinó épületét.¹¹⁸

¹¹⁵ Csanádi, 2004. Old.: 46.

¹¹⁶ Zubánics, 2004. Old.: 27.

¹¹⁷ Lechner Ödön (1845 – 1914) – magyar építész, az Osztrák-Magyar Monarchia építészettörténetének egyik legjelesebb képviselője, a magyar szecesszió úttörője.

¹¹⁸ Csanádi, 2004. Old.: 43.

3.4 A háború kitörése

Az 1914-es év Európa történelmében egy fordulópont volt, amely az addigi hétköznapi életet és politikát egyoldalúan felborította. Az I. Világháború – vagy ahogyan akkoriban nevezték –, a Nagy Háború kitörésével minden addig ismert fegyveres konfliktust maga mögé tudott, amelynek a legnagyobb elszennvedői azok az országok és népei voltak, amelyekben a monarchia volt a rendszer. Az Osztrák-Magyar Monarchia számára 1914 a fegyveres konfliktus mellett a vég kezdete is volt, amelynek hatását a nemzetiségek szemszögéből ítélve napjainkban is érezhető.

Beregszász 1914-ben egy sokszínű kulturális bázissal rendelkező vármegyeközpont volt, amelynek szerepköre a korábbi időkhöz képest jelentős és színvonalas volt. Mint Bereg vármegye történelmi és kulturális központja, a város színvonalát új szintre emelte, elsősorban a városban élő és dolgozó zsidó közösségnek és a pontosan kidolgozott adminisztratív struktúrának köszönhetően.¹¹⁹ Mégis 1914 nyarának közeledtével a birodalom egész lakosságában rossz megérzés lett úrrá, amely nem volt alaptalan. Várható volt, hogy ebből a belpolitikai válságnak tragikus végkifejlete lesz. Ferenc Ferdinánd¹²⁰ és felesége, Zsófia hercegné¹²¹ 1914. június 28-án a Bosznia-Hercegovinai¹²² Szarajevóba látogatott azzal a céllal, hogy megfigyelhessék a hadgyakorlatot. Nyitott autóval mentek végig a város utcáin, amely során Gavrilo Princip¹²³ közlől halálos lövést adott a trónörökös párra.¹²⁴

A tragédiának a híre sokkoló és egyúttal felháborító volt, amely a sajtó hasábjain is megjelent. A Bereg hetilap¹²⁵, amely a vármegyében tevékenykedett, röviddel a merényletet követően, július 5-én vezércikk jelent meg az eseményről, amelynek sorai a meggyilkolt főherceget tehetségesnek és uralkodásra alkalmasnak írták le. Feleségét pedig hű társként, aki hitvesét követte minden útján, így a merénylet napján is. Ezen sorok más sajtóban hasonlóképpen írták le a tragédiát, így a megdöbbsent és a gyászban osztozó lakosság üzenete ugyanaz volt.¹²⁶ A tragédiára reagálva Ferenc József július 23-án a szerb kormányhoz, amelynek akkori vezetője Nikola Pašić¹²⁷ volt, hivatalos táviratot küldött. A távirat összesen 10 pontot tartalmazott, amelyeket, mint kötelező

¹¹⁹ Zubánics, 2004. Old.: 27.

¹²⁰ Ferenc Ferdinánd (1863 – 1914) – osztrák főherceg, a Habsburg-Lotaringiai-ház tagja, az Osztrák-Magyar Monarchia trónörököse 1896 – 1914 között.

¹²¹ Chotek Zsófia (1868 – 1914) – cseh grófnő, 1900 – 1914 között Ferenc Ferdinánd feleségeként az Osztrák-Magyar Monarchia várományosa.

¹²² Bosznia-Hercegovinát 1908-ban az Osztrák-Magyar Monarchia annektálta és koronaterületévé nyilvánította, ezzel gyakorlatilag a háború kirobbantásának esélyét teremtette meg.

¹²³ Gavrilo Princip (1894 – 1918) – kiskorú szerb terrorista, az 1914-es merénylet elkövetője.

¹²⁴ Lehoczky Tivadar: Világháborúnk I-II. rész. Szerk.: Csatáry György – Molnár Ferenc – Orbán Melinda. "RIK-U" Kiadó, Beregszász-Ungvár, 2016. Old.: 17.

¹²⁵ Bereg hetilap – Bereg vármegye hivatalos sajtója volt, amelyet 1874-ben alapított Janka Sándor és heti rendszerességgel jelent meg vegyes tartalommal.

¹²⁶ Csanádi, 2004. Old.: 48.

¹²⁷ Nikola Pašić (1845 – 1926) – szerb, majd jugoszláv politikus a Szerb Királyság utolsó miniszterelnöke 1912 – 1918 között.

feltételeket kellett volna, hogy elfogadjanak 2 napon belül. Azonban nyugtató vagy helytálló válasz sajnos nem érkezett, amely a birodalom hangulatát nem enyhítette. Közben a lakosság, így Beregszászban is, figyelte az eseményeket, amelyeket természetesen a Bereg hetilap közre is adott. Amely a vidék földrajzi helyzetét érintette, az az orosz veszély, amely kiállt a szerbek mellett. Emiatt már július 26-án rendelet formájában kiadták a mozgósítást elrendelő parancsot, amely elsőízben csak részleges volt. Két nappal később, július 28-án az Osztrák-Magyar Monarchia hivatalosan is hadat üzent a Szerb Királyságnak, ezzel kirobbant a háború. Röviddel később, július 31-én teljes mozgósítást rendeltek el.¹²⁸

A háború kitörésének fogadtatása megosztott volt. Két csoport alakult ki: a háborút támogató és a háborút ellenző, békepárti csoportok. Beregszász lakosságának többsége a háború kitörését pozitívan fogadta, nem nézve a későbbi következményeket. A katonai körzet Ung és Bereg vármegyékben volt, utóbbinak bázisa Munkács volt. Munkács így lett katonaváros Bereg vármegyén belül.¹²⁹ A császári és királyi, a honvéd gyalogezredbe, valamint a csendőri szárnyparancsnokságba egyaránt toboroztak beregszászi fiatalokat, amelynek korhatárát a háború folyamán változtatták. A Bereg hetilap hasábjain hamar megjelentek az első sikerek, amelyek átmenetileg biztosították a háború lefolyásának gyors menetét. 1914. augusztus 9-én a Bereg hetilapban az egyik huszárhadnagy levelében az a reakció és említésre méltó mentalitás fejeződött ki, amely szerint a férfi lakosság a toborzást hivatásként kezelték és lelkesen mentek hadba. A levélből egyúttal azt is közölték, hogy Belgrádot sikeresen megostromolták.¹³⁰

A katonai helytállás sikeresnek bizonyult, amely magával vonta a rendszeres ellátást. Az ellátáson belül a pénz mellett élelmiszer is szerepelt, amelyet Beregszászban 1914 augusztusában szerveztek meg. Beregszász az elsők között rendelte el a segélyezést.¹³¹ Ennek lebonyolításában nem kevés szerepet játszott a város zsidó lakossága és az egyházak. Országszerte megtiltották a kivándorlást, ezzel is újoncokat tudtak besorozni. Beregszászban a Bereg hetilap tudósításai és cikkei reményeket fűztek a háború győzelmében, amelyet a város lakossága támogatott. A város gyárai és üzemei megemelték az élelmiszerek árát, amelyeknek a célja a segélyezés volt. Átszervezték a Vöröskereszt városban található bázisát, amelyet Buttykay Ferenc¹³² kezdeményezett és ügyelt. Maga a főispán vármegye szerte jótékonyági akciókat szervezett, így Beregszászban is.¹³³ A

¹²⁸ Lehoczky Tivadar: Világháborúnk I-II. rész.. Szerk.: Csatóry György – Molnár Ferenc – Orbán Melinda. "RIK-U" Kiadó, Beregszász-Ungvár, 2016. Old.: 17.

¹²⁹ <https://karpataljalap.net/2020/02/15/az-elso-vilaghaboru-es-videkunk-1914-1918> (Dr. Suslik Ádám: Az első világháború és vidékünk (1914 – 1918)). Letöltés ideje: 2021.05.04., 18:09.

¹³⁰ Csanádi, 2004. Old: 49.

¹³¹ Dupka György: A Nagy Háború Emlékezete Kárpátalján. 1914 – 2018. Haditettek, hősök, haditemetők, emlékművek, népemlékezet és ünnepek. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2018. Old.: 27.

¹³² Buttykay Ferenc – magyar politikus, Bereg vármegye főispánja 1913 – 1918 között.

¹³³ Csanádi, 2001. Old.: 9, 10.

rendszeres gyűjtések egyik nevezetes mozgalma az „Aranyat-vasért” jelszó alatt történt, amelynek lényege az ékszerek beváltása vasból készült alternatívákra. Ennek természetesen a célja a finanszírozás volt, amelyet a Bereg hetilap közölt is. Mégis 1914. augusztus 18-án, az uralkodó születésnapján a város főterén tábori misét szerveztek, ami a Bereg hetilap hasábjain megjelent. Ennek lényege a katonák fohászai voltak az uralkodó megtartásáért és a győzelmekért. Ebből már akkor kikövetkeztethető volt, hogy a háború nem fog rövid idő alatt véget érni. A tábori misét követően a zsidó közösség felállította az úgynevezett népkonyhát, amelynek célja a nincstelenek megsegítése volt ingyenes étkeztetés formájában. Ezzel párhuzamosan folyt a további gyűjtés a hadirokkantak számára, amelyeknek a száma növekedett. Beregszászban a vasútállomásra a sebesülteket szállító vonatok gyakran érkeztek, számukra a jótékonyági akció keretein belül ingyen étkeztetést biztosítottak a katonák számára. Az akcióért Fodor András¹³⁴ felelt, aki feleségével együtt bonyolította le a feladatot. Magát az akciót a Bereg hetilap 1914. szeptember 13-án közölte, kiemelve az akció jelentőségét.¹³⁵ A város lelkesedését mutatta a lakosság egyoldalú részvétele, amely az intézmények részéről is megmutatkozott. A beregszászi gimnáziumban a diákok is csatlakoztak az akcióhoz, amely 175 begyűjtött és átadott koronát eredményezett. A város borbélyja, György István a helyi Vöröskeresztnek felajánlotta, hogy ingyen nyírja a katonákat. Ezek az adományok pénzben összesen 1786 koronát hoztak, amely nagy segítséget jelentett.¹³⁶

A segélyezés mellett külön rendelkezéseket is hoztak 1914 szeptemberében, amelyeket a Bereg hetilap közölt a lakossággal. A vidéken ugyanis kolerajárvány tört ki, amely Beregszászt is elérte. Ezért elrendelték szeptember 20-án a főtéri vásár, a Vérkében való fürdés tiltását, valamint a higiéniai szabályok szigorú betartását. Ápolónői tanfolyamot szerveztek Beregszászban és a környező városokban, amely nem tartott 6 hónapnál tovább. Úgynevezett barakk-kórházakat állítottak fel, amely gyorsan megtelt sebesültekkel. Külön rendeletet hoztak az álhírterjesztés ellen, amely magával vonta a rendőri és polgárőrségi beavatkozást. A hadi események lassan elérték Bereg vármegyét, amelyről sejtették már akkoriban, hogy nem fog rövid idő alatt elvonulni.¹³⁷

¹³⁴ Fodor András – beregszászi lakos, a vasútállomás állomásfőnöke.

¹³⁵ Csanádi, 2004. Old.: 51.

¹³⁶ Dupka György: A Nagy Háború Emlékezete Kárpátalján. 1914 – 2018. Haditettek, hősök, haditemetőik, emlékművek, népemlékezet és ünnepek. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2018. Old: 28.

¹³⁷ Lehoczky Tivadar: Világháborúnk I-II. rész. Szerk.: Csatóry György – Molnár Ferenc – Orbán Melinda. ”RIK-U” Kiadó, Beregszász-Ungvár, 2016. Old.: 162.

ÖSSZEFOGLALÓ

Szakedolgozatom célja az volt, hogy szülővárosomnak, Beregszásznak dualizmus kori történetéhez kapcsolódó forrásokat felkutassam, azon belül a kulturális, oktatási, adminisztratív és gazdaságtörténetet leírhassem. Az anyagfeltárás során figyelembe vettem a korábbi két kutatásomnál használt monográfiákat és más szakirodalmakat, amelyeknek egyes részletei kapcsolódnak a kutatásomhoz. Nem okozott problémát a korszakválasztás, hiszen az általam kutatott téma már a korábbi években felvetődött, viszont akkor úgy véltem, hogy célszerűbb a kezdetektől kutatni Beregszász történetét.

Nehézségeket okozott számomra a koronavírus-járvány kellemetlenségei ezért sokszor nem tudtam személyesen kutatni még a helyi levéltárakba sem, amelyekben megtalálhatóak a szükséges anyagok. Azonban a Kárpátaljai Állami Levéltárba kutathattam, ahol számos, a dualizmus korából fennmaradt iratok egy részét sikerült tanulmányoznom. Problémát jelentett a struktúra kialakítása, mivel a szakedolgozatom alpontjai külön kutatási témáknak is megfelelnek, így az információkat annyira részletesen nem sikerült beépítenem a munkámban. Ennek ellenére fontos iratanyagokat dolgoztam fel, mint az 1880-as tűzvész utáni helyreállítás tervét, a Magyar Állami Főgimnázium létrehozásának folyamatát, a XIX. század végén alakult egyesületek tevékenységének részleteit. Új szakirodalom és esetleges monográfiák felkutatására és alkalmazására is törekedtem, amelyet a munka során sikeresen is felhasználtam. A kutatásom során arra a következtetésre jutottam, hogy szülővárosom, Beregszász is az Osztrák-Magyar Monarchia 1867 – 1918 közötti időszakában is fontos adminisztratív, gazdasági és kulturális potenciállal bírt, amelyet napjainkban szintén vannak jelei. A régi szakirodalom mellett felhasználtam addig nem alkalmazott egyháztörténeti adatokat. Kutatásom ideje alatt nagyobb eltökéltség jellemzett, mint a korábbi kutatásaim idején és mély meggyőződésemmé vált, hogy Beregszász történetének igenis helye van a történelemírásban. A felhalmozott és rendszerezett tudást sikeresen feldolgoztam és kamatoztattam.

A jövőben szeretném folytatni Beregszász történetének a kutatását, amelynek eredményeit egy jövőbeli Beregszász monográfia megírásában tervezem kamatoztatni.

ВИСНОВОК

Метою моєї кваліфікаційної роботи був пошук джерел, пов'язаних з історією мого рідного міста Берегово у епоху дуалізму, включаючи культурну, освітню, адміністративну та економічну історію. Під час дослідження матеріалу я взяв до уваги монографії та іншу літературу, яку я використав у своїх двох попередніх дослідженнях, деякі деталі яких пов'язані з моїми теперішніми дослідженнями. Вибір епохи не було проблемою, оскільки тема, яку я досліджував, вже піднімалася в попередні роки, але тоді я вважав доцільнішим досліджувати історію Берегово від самого початку.

Я мав проблеми з незручностями епідемії коронавірусу стільки разів, що навіть не міг особисто дослідити навіть місцеві архіви, де знаходяться необхідні матеріали. Однак я зміг провести дослідження в Закарпатському державному архіві, де мені вдалося дослідити деякі із багатьох збережених документів епохи дуалізму. Стало проблемою і оформлення структури роботи, оскільки підрозділи самі по собі могли б бути окремим темами досліджень, тому я не зміг вмістити про них більш детальну інформацію у свою роботу. Але попри цьому, я зміг обробити такі важливі документи, як план відбудови після пожежі у 1880 року, процес створення Угорської Державної Головної Гімназії, діяльність спілок наприкінці XIX століття. Я також прагнув знайти та застосувати нову фахову літературу та, по можливості, монографії, які успішно використовував би у своїй роботі. В процесі своїх досліджень я дійшов до висновку, що моє рідне місто Берегово мало важливий адміністративний, економічний та культурний потенціал також і в період Австро-Угорської монархії між 1867-1918 роками, який також присутній і в теперішній час. Окрім старої фахової літератури, я використовував раніше не застосовувану літературу із церковної історії. Під час досліджень я був більш рішучим, ніж під час попереднього дослідження, і я переконався, що історія Берегово дійсно має місце в історіографії. Накопичені та систематизовані знання я успішно обробив та використав.

У майбутньому я хотів би продовжити своє дослідження історії міста Берегово, результати якого я планую використати при написанні майбутньої монографії міста.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM JEGYZÉKE

Források:

Fond 10: Bereg vármegye főispánjának iratai, 1867-1919.

Fond 721: Beregszász város (főbírájának) polgármesterének iratai. 1569 – 1919.

Fond 253: A szatmárnémeti törvényszék iratai. 1870 – 1921.

Irodalom:

A beregszászi magyar gimnázium története. Szerkesztette: Benda István, Orosz László. Magyarságkutató Intézet, Budapest, 1992.

A Szatmári Egyházmegye Jubileumi Sematizmusa. Szatmári Római Katolikus Püspökség, Szatmárnémeti, 2006.

А. И. Угляй, К. И. Писанец, Ю. А. Чанади: Берегово путеводитель на русском и венгерском языках Berehovo. Ужгород, Издательство «Карпати», 1983.

Csanádi György: Régi beregszásziak. Beregszász, 2001.

Csanádi György: Sorsfordító évek sodrásában. Ungvár, 2004.

Csatáry György: Levéltári kalászatok, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

Dupka György: A Nagy Háború Emlékezete Kárpátalján. 1914 – 2018. Haditettek, hősök, haditemetők, emlékművek, népemlékezet és ünnepek. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2018.

Kiss János - Sziklay János A katolikus Magyarország 1001 - 1901 1-2.kötet. A magyarok megtérésének és a Magyar Királyság megalapításának kilencszázados évfordulója alkalmából. Szent István Társulat, Budapest, 1902.

Kollár Tibor: Középkori templomok a Tiszától a Kárpátokig. Középkori templomok útja Szabolcsban, Beregben és Kárpátalján. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat, Nyíregyháza, 2013.

Kovács Elemér: Szőlészet, borászat Beregvidéken. INTERMIX KIADÓ, Ungvár, 2009.

Lehoczky Tivadar: Adalékok Beregszász történetéhez. Szerk.: Kobály József. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1999.

Lehoczky Tivadar: Bereg vármegye monographiája III. Kötet. Pollacsek Mihály Könyvnyomda. Ungvár, 1881.

Lehoczky Tivadar: Munkács város új monográfiája I. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1998.

Lehoczky Tivadar: Munkács város új monográfiája II. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1998.

Lehoczky Tivadar: Világháborúnk I-II. rész. Szerk.: Csatáry György – Molnár Ferenc – Orbán Melinda. "RIK-U" Kiadó, Beregszász-Ungvár, 2016.

Rónai János: *A beregszászi róm. kath. templom története*. „Haladás” Könyvnyomda, Beregszász, 1907.

Szabolcs-Szatmár-Beregi levéltári évkönyv XII. Nyíregyháza, 1997.

Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv. XIX. Nyíregyháza 2011.

Zubánics László: *Tájban írt történelem*. Intermix Kiadó, Ungvár, 2011.

Zubánics László: *„Túl a Tiszán van egy város, Beregszász”*. Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, 2009.

Internetes forrás:

<https://karpataljalap.net/2020/02/15/az-első-világháború-es-vidékünk-1914-1918> (Dr. Suslik Ádám: *Az első világháború és vidékünk (1914 – 1918)*).